

מצפיקים בגגה

פנינים, האדות, ולקחי מוסר על פרשת השבוע
מאת בעמח"ס
"באר צבי"

פרשת משפטים

(יבמות סג) "דיינו שמגדלות בנינו ומצילות מן החטא", כלומר דברים אלו הם עיקר מטרת האשה.

אך מאחר ובמקרה זה שהעבד עברי נושא שפחה, הילדים הם עבדים גויים, נמצא שהמטרה השניה איננה קיימת, ונתורה אפוא רק המטרה הראשונה - להצילו מן החטא. ולכן אומר הכתוב: "אם אֲדַנְיוּ יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה", כלומר, המטרה היא רק "לו" שלא יהיו לו הרהורי עבירה, אבל לא לטובת העולם.

וכרעיון זה מצינו בדברי מרנא החתם סופר ז"ע (עה"ת קמא), בשם הגאון רבי בצלאל רנשבורג זצ"ל, לגבי אשת יפת תואר, דאיתא בקידושין (כא) "לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע", שפירש על פי מה מאמר חז"ל הנזכר, שמטרת הנישואים הם לגדל ילדים ולהציל מן החטא, ומאחר ש'יפת תואר' הרי תוליד בן סורר ומורה, וכמו שהביא שם רש"י מחז"ל, נמצא שאינה אלא להציל מן היצר הרע. ע"כ.

לאור הדברים נראה לבאר גם את הפסוק בפרשת בראשית (ג) "וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הֵיְתָה אִם כָּל חַי", שיש להתבונן, הרי בתחילה כבר קרא האדם לאשתו 'אשה' כי מאיש לוקחה זאת (שם ב, כג), ומה השתנה עתה שצריך לתת לה שם אחר?

אך לפי הנ"ל יש לומר, שלאחר שחזה הכשילתו בחטא, אם כן נמצא להיפך, שאין בידה את המעלה של "מצילתו מן החטא", אולם עדיין נשארה לה המטרה "שמגדלת בנינו", וזה בא לידי ביטוי בשם 'חווה', שהיתה אם כל חי...

~

חטא הנרצע

וְרָצַע אֲדַנְיוּ אֶת אִזְנוֹ בַּמִּרְצַע וְעִבְדוֹ לְעֵלָם (כא, ו)

איתא בקידושין (כב): רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר, מה נשתנה און מכל אברים שבגוף, אמר הקב"ה, און ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה און לעצמו ירצע.

יש להתבונן, אם הרציעה היא בעבור שקנה און לעצמו, מדוע אפוא אינו נרצע אלא לאחר שאומר "אהבתי את אדוני", מהי חומרת הדבר עד כדי שיש לרוצעו על כך?

ביאר בזה מרן הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצוק"ל, כי מהותו של "עבד" הוא להשתעבד לזה שממציא לו צרכיו, בשעבוד גמור. כעת נצייר לעצמנו, זה העבד יש לו מקום טוב לפרנסתו, וגם אשתו

יסוד התורה - חסד!

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹעַ לְפָנֶיהֶם (כא, א)

כתב המדרש (שמו"ד ל, א): ואלה המשפטים - משל למטרונה שהיתה מהלכת, הזיין מכאן והזיין מכאן והיא באמצע, כך התורה דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע, וכן הוא אומר (משלי ח, ט) באורח צדקה אהלך וכו', ע"כ.

ויש להתבונן, וכי כל דיני המשפטים, וכל סדר נזיקין אינם גופי 'תורה'? מדוע אפוא ראו חז"ל להגדירם רק בתור 'כלי זיין', וכמו שהמשילו במשל למטרונה "הזיין מלפניה ומאחריה"?

ביאור הדברים נמצא בדברי מרן המשגיח דישיבת מיר הגה"צ רבי ירוחם ליבוביץ זצוק"ל, בספרו 'דעת תורה' (פרשת לך לך), כי כמו שבכל מלכות יש את המלך שהוא העיקר, ואילו כל שאר השרים ונושאי התפקידים השונים, עם כל חשיבותם, מ"מ אינם אלא משמשים ומשרתים את רצון המלכות, כך להבדיל הוא הסדר גם בתורה הקדושה, שאף שישנם עניינים שונים וחשובים מאוד, כמו משפט, אמת, יושר, ענוה וכדומה, מכל מקום, הציר המרכזי שעליו הכל סובב הוא חסד!

וכמו שיסוד העולם הוא חסד, כי בלעדיו אין קיום לעולם, אלא שיש צורך גם ב'משפט' להעניש את המפריעים ל'חסד', וכן לתת שכר לאלו המקיימים את ה'חסד', כך גם הציר העיקרי של התורה"ק הוא 'חסד', שהוא ה'רוצה להיטיב', ואילו כל שאר העניינים כמו משפט ואמת וכדו' הם רק לשמירת החסד, [וכמו שמצינו "חסד ואמת", כי יש חסד שאינו של אמת, ומובן שחסד כזה אינו חסד, אם כן ה'אמת' בא לשמור על ה'חסד'].

ומעתה זהו ביאור דברי המדרש - שהתורה שהיא 'חסד' היא באמצע, ואילו ה'משפט' משמש כשומר סביב. וזהו "הזיין מלפניה והזיין מלאחריה והיא באמצע".

~

תפקיד האשה

אם אֲדַנְיוּ יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה וְיִלְדָה לוֹ בָּנִים אוּ בָנוֹת (כא, ד)

יש לדקדק בלשון הפסוק, "אם אדוניו יתן לו אשה" - מדוע מדגישה התורה את המילה "לו".

מבאר ה'משך חכמה', כי לאשה נועדו שני תפקידים חשובים; להציל את האיש מן החטא, ולגדל ילדים לתורה, וכמאמר הגמרא

ובניו מתפרנסים בכבוד, למה שיניח מקום כזה? וכל שכן כאשר אדוניו מתנהג כהלכה וכדין שאמרו "כל הקונה עבד עברי כאילו קונה אדון לעצמו" (קידושין כ.), האם ילך ויחפש לעצמו מקום אחר לפרנסתו ויתחיל הכל מחדש?!

אבל חטא ההשתעבדות לסיבת פרנסתו - גרוע מכל דבר, כיון שהוא נגד האמונה, והיה ראוי לאדם בהרגישו השתעבדות לסיבת פרנסתו - לברוח ממנה, כדי שלא יהפך עבד לעבדים - זהו חטאו הגדול של הנרצע.

טוב אמיתי'

וְכִי יִפְהַ אִישׁ אֶת עֵינָיו עֲבָדוֹ אוֹ אֶת עֵינָיו אֶמְתוֹ וְשִׁחְתָהּ לְהַפְשִׁי
יִשְׁלַחֲנוּ תַחַת עֵינָיו (כא, כו)

מכך שהתורה מוציאה לחירות את העבד עבור איבוד עינו או שינו, עולה, כי היציאה לחירות היא טובה וזכות עבור העבד.

והנה ידועה המחלוקת (בגיטין יא:) בין חכמים לרבי מאיר האם יכול האדון לזכות לעבד שטר שחרור, חכמים סוברים שיכול לזכות לו, כי "זכין לאדם שלא בפניו", שהרי בכך הוא נעשה יהודי החייב בכל מצוות התורה. ואילו רבי מאיר חולק וסובר שאין האדון יכול לזכות לו את שטר השחרור מאחר ואין זה "זכות" לעבד אלא "חוב", כי 'עבדא בהפקירא ניחא ליה', נוח לו יותר בחיי הפקרות זולים.

ותמה שם המהר"ץ חיות (גיטין יב:), כיצד לפי רבי מאיר היציאה לחירות היא חוב עבור העבד, בשעה שהתורה נותנת לו את היציאה לחירות בתור 'פיצוי' על הפלת שן ועין? לא די שחבו לו בהוצאת שן ועין, עוד נחוב לו בשחרורו?! [ולכאורה יש לומר בפשיטות, על פי המבואר בב"ק (עז:) שיציאת עבד בשן ועין אינה אלא משום קנס לאדון, ולא מצד שזה פרס לעבד].

ותירץ, שאכן כשהמדובר באדון כה אכזרי, המכה עד כדי הפלת שן או הוצאת עין - הכל מודים שזהו זכות לצאת לחירות. ורק בקבלת גט שחרור מאדון רגיל - סובר רבי מאיר שזהו חוב לעבד לצאת לחפשי.

אך עדיין קשה, כי בגמרא (קידושין כד:, ב"ק כו:) מבואר שאפילו אם האדון היה רופא שרצה לרפאות את עבדו אלא שקרתה תקלה והוציא לו שן או עין - גם אז זכותו של העבד לצאת לחירות, על אף שמדובר באדון טוב. ודלא כהמהר"ץ חיות.

ישוב נפלא העניק לנו ראש ישיבת 'אור ישראל', הגאון הגדול רבי יעקב ניימן זצ"ל:

יש ובעיני אדם נראה דבר מסויים שהוא טוב, אך אליבא דאמת הדבר אינו 'טוב אמיתי'. רק התורה הקדושה - בכוחה להעניק לאדם את הטוב האמיתי והנכון!

והנה ההלכה ש'זכין לאדם שלא בפניו' מבוססת על מה שנראה שהאדם בפועל חפץ בזה, שאז אנו מסיקים שבודאי היה ממנה שליח לזכות בעבורו. אבל בטובה כזו שאין היא נחשבת טובה

בעיני בני האדם, שוב אין את האנן סהדי' שימנה אותו שליח, ואין אפשרות לזכות לו את הדבר שלא בפניו.

ומעתה, עבד הכנעני ש'בהפקירא ניחא ליה', מאחר והוא מעוניין בחיי עבדות והפקרות, ואינו מכיר בטובה שיש בחיי עול מצוות, אינו חפץ בשחרור. ולפיכך סובר רבי מאיר שאין זה נקרא 'זכות' עבורו.

אבל התורה מתחשבת ב'טוב האמיתי' הראוי לו לאדם, ואליבא דאמת הרי ודאי שטוב לו לעבד להיות יהודי בן חורין החייב במצוות. ועל כן בהוצאת שן ועין, נותנת לו התורה את האפשרות לצאת לחירות.

האדם מטבעו - בהפקירא ניחא ליה, אבל המבט התורתי האמיתי הוא כי עול המצוות עדיף לו לאדם, "טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו".

מדה כנגד מדה

וּבִשְׂרַר בְּשֹׁדָה טִרְפָּה לֹא תֹאכְלוּ לְפָלֵב תִּשְׁלַכְוּ אֹתוֹ (כב, ט)

כתב רש"י: "למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר (לעיל יא, ז) 'ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו', אמר הקב"ה תנו לו שכרו.

בספר 'מושב זקנים' לבעלי התוספות על התורה (בפרשת בא) ביאר, שמה שהכלבים לא צעקו היה זה מפני כבודן של ישראל, לפיכך זכו לעצמות שכל הטעם בהן, כמו שאמר 'משחרב ביהמ"ק ניטל טעם בשר וניתן בעצמות', אלמא דיש בהן טעם.

ובדרך אגב יש להעיר כי מאמר חז"ל זה שהביא ש'משחרב ביהמ"ק ניטל טעם בשר וניתן בעצמות', לא נמצא מקומו. ואף שגם בספר 'פענח רזא' (בפרשת בא) הביא כך מחז"ל.

ואמנם בהגהות 'רזא דמאיר' (אות ל"ח) כתב שכן הוא בגמרא (זבחים קב, ושמו"ר פ"ה). אך משום מה זה לא נמצא שם ולא בשום גמרא או מדרש.

טעם נוסף לכך שזכו הכלבים לקבל את הטריפה, מבאר ב'דעת זקנים מבעלי התוספות', מאחר ודרך העולם להעמיד כלבים לשמור על הצאן מן הזאבים, והכלב מסר נפשו על הטריפה כשבא הזאב לטורפה, לפיכך אין להיות כפוי טובה כנגדו, אלא להשליך לו הטריפה בשכר ששמר עד עתה שלא נטרפה וגם שומר עוד האחרות. עכ"ד.

ולפי זה מדוייק מה שציותה התורה לתת לכלב דוקא את הטריפה ולא את הנבילה.

ועל דרך דרוש יש להוסיף, שלכשנתבונן נמצא, ששני הביאורים משלימים זה את זה, כי הנה אחד שמעולם אין טבעו וחשקו לנבוה - אין כל סיבה שיזכה לשכר עבור ששותק, וכמו כן הנביחה לבד איננה מעלה... אולם גדלותו וחשיבותו של הכלב נובעת מכך שיודע מתי לנבוה וידע גם מתי לשותק, ולפיכך מקבל שכר גם על שנובח וגם על ששותק...

לעילוי נשמת

ר' מנחם ב"ר משה ז"ל

נלב"ע כ"ג שבט תשע"א ביום הולדתו ה-86 תנצב"ה

הונצח ע"י בני משפחתו יחזי לאוי"ט